

ІМФЕ

КАШУБИ: ДОРОГА З НЕБУТТЯ

Ольга Сегеда

Важливим напрямом сучасних етнологічних студій є вивчення етнографічних груп слов'янських народів, що зберігають самобутність своєї матеріальної та духовної культури й усвідомлюють необхідність збереження традицій попередніх поколінь. Однією з таких груп є кашуби (від кашуб. Kaszëbi; пол. Kaszubi; нім. Kaschuben), які ще не були об'єктом до-

сліджень вітчизняних фахівців-народознавців. Пропонована стаття, метою якої є загальна характеристика кашубів як своєрідного «острівка» етнічного масиву західних слов'ян, покликана заповнити цю прогалину.

Першим ґрунтовним дослідженням, присвяченим історії кашубів, була монографія Фредерика Лоренцо (1926)¹, де розгляну-

то історію кашубів Східного Помор'я IV–XX ст. Натомість Олександр Майковський у своїй титанічній праці «Historia Kaszubów» (1938) описує історію кашубів – від найдавніших часів до сьогодення, особливу увагу наділяючи ранньому середньовіччю². Своєрідний сплеск активності у дослідженні даної етнічної групи припадає на другу половину XX ст., коли вийшла друком низка статей і двотомна монографія «Historia Pomorza» за редакції відомого польського історика Г. Лябуди, що присвятив свою наукову діяльність вивченню кашубів і Кашуб. Нещодавно він опублікував одне з найгрунтовніших досліджень з даної проблематики, присвячене ранньому періоду етнічної та політичної історії кашубів³.

Походження етноніма «кашуби» достеменно невідоме. За версією анонімного автора «Великопольської Хроніки» (кінець XIII ст.), він пов'язаний зі звичкою носити довгі й широкі шати, які збирали у складки (від давньослов'янського *kasaj huba* – шматок, кусень складки). Що ж до назви місцевості «Кашуби», то середньовічні автори пов'язували її з поняттями «не дуже глибока вода, поросла травою» чи «надводні місця з млинами». Проте на загал етимологія цих архаїчних назв ще й досі чекає свого пояснення⁴.

Серед сучасних учених переважає думка про те, що історія кашубів і Кашуб є частиною історії помор'ян і Помор'я Південної Балтії. Вважається, що кашуби є прямими нащадками давньослов'янського плем'я помор'ян, яке заселило межиріччя *Одри* та *Вісли* від узбережжя Балтики до р. Варти у Великопольщі в добу великого переселення народів. З плином часу назва «помор'яни» у зв'язку з інтенсивними міграційними процесами в Помор'ї за участі західнослов'янських, германських і балтських племен втратила значення етноніма, набувши значно ширшого звучання – «жителі Помор'я». Починаючи з XIII ст., кашуби як нащадки помор'ян стали об'єктом польсько-німецького протистояння в Помор'ї, яке не припинялося практично до

кінця Другої світової війни. Кашубські землі неодноразово переходили з рук в руки, що стояло на заваді консолідації кашубського етносу і спричинило асиміляцію більшості кашубів німцями й поляками.

Найдавніші спогади про Кашуби походять з XIII ст. Тоді, у 1238 році, у письмових джерелах (документі Папи Гжегожа IX) цей термін вживається для латинського позначення титулу Богуслава, Кашубського князя (*dux Cassubie*). Обидві назви: географічна й етнічна (кашуби як жителі Кашуб) з'являються вперше в документі князя Гданського Помор'я Святополка 1248 року, де він скаржиться папському легату Якубу на свого брата Самбора, що той пішовши зі своїх любушевських земель до «Кашуб», пустошив звідти «за допомогою кашубів» його землі⁵.

Упродовж XX ст. в житті кашубської етнічної групи відбувалися величезні зміни в політичній, суспільно-економічній та культурній сферах. На його початку кашуби жили у Прусько-німецькій державі, що була ворожо наставлена до них, як, утім, і до всіх поляків. Потім у міжвоєнний період їх розділили на три частини – більшість кашубів жила в Другій Речі Посполитій, друга частина – на території вільного міста Гданськ, третя опинилася на німецьких землях. Чи не найбільших утисків кашуби зазнали під час Другої світової війни, коли німці проводили «деполонізацію» Помор'я. Кашубська еліта в ті складні часи була майже повністю винищена, для чого було створено перший концентраційний табір у Польщі Stutthof. Від травня 1942 року кашубів примушували вносити свої дані до Списків Німецької Національності (*Niemiecka Lista Narodowościowa (DVL)*) – і, як наслідок, вони мусили потім служити в німецьких військах⁶. Саме тому вже після Другої світової війни багато кашубів було насильно вигнано з Польщі самими поляками.

Офіційною мовою кашубів є кашубська, яка складається з двох основних діалектів, що їх деякі польські вчені розглядають як діалекти польської мови. За даними останнього

перепису (2002) у побуті нею послуговується приблизно 50 тис. осіб, хоча тією чи іншою мірою знає 150 тис.⁷ Кашубська мова обмежена переважно усним спілкуванням.

Одну з перших граматик кашубської мови «Zagës do gramatiki kaszëbskoslovinskie powé», що вийшла друком у м. Познані 1879 року, підготував Флоріан Цейнова. Ця праця викликала в середовищі кашубів сплеск національної свідомості і стала поштовхом для роботи над словниками кашубської мови. Перші з них з'явилися наприкінці XIX ст. (A. Biskupski. Słownik Kaszubski roguwnawczy. — Warszawa, 1892; St. Ramułt, Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego. Kraków, 1893) і, крім словникового запасу, містили етнографічні, діалектологічні й граматичні дані, що сприяло появі досліджень, присвячених кашубській мові⁸.

Після проголошення незалежності Польщі серед кашубської інтелігенції простежувалося прагнення стандартизувати кашубську мову. Основною проблемою до другої половини 90-х років була відсутність усталених правил правопису й орфографічних стандартів. Після багатьох років дискусій під час засідання Освітньої комісії кашубсько-поморського об'єднання 13 травня 1996 року вдалося підписати «Протокол погоджень правил правопису кашубської мови» (Protokół uzgodnień dotyczący zasad pisowni języka kaszubskiego)⁹. Але до повної стандартизації літературної мови ще дуже далеко, і, на думку багатьох фахівців, вона є тільки «in statu nascendi», тобто лише на шляху створення.

Сучасні дослідники вважають, що кашубська література взяла старт 1843 року, коли один із найвідоміших письменників-кашубів, Флоріан Цейнова, що творив під псевдонімом Войкасен (Vojkasën), тобто син Войтеха, опублікував у журналі «Jutrzenka. Przegląd Słowiński» дві етнографічні статті кашубською мовою, написані в художній формі: «Wiléjã Noveho Roku» і «Szczōdráki»¹⁰.

У наступному столітті література стала одним із головних факторів у підтриманні «кашубщини», як польські дослідники на-

зивають літературну кашубську мову. У повоєнний період у цій царині творило майже 100 письменників. Сучасна література представлена всіма своїми жанрами — від поезії до драми. Щорічно видаються збірки поезії, антології, романи навіть у цифровому форматі (тобто записані на CD). Щоб зацікавити майбутніх літераторів, створено конкурси з великим призовим фондом — Літературний конкурс ім. Річарда Стриєвського в Лемборку (існує від 80-х років XX ст.), Конкурс ім. Ізабелли Троянівської тощо.

Силами кашубської інтелігенції було організовано трансляцію радіо- і телепередач. Видаються щотижневіки «Грифа» і «Померанія». У деяких містах використовуються двомовні польсько-кашубські дорожні вказівники й вивіски.

У наші дні, коли процес натурального відтворення знань від батьків до дітей слабне, інтелігенція докладає багато зусиль, щоб молоде покоління вивчало мову за межами дому. Хоча процес «окашублення» шкіль часто натикається на великий супротив із боку адміністрації, вчителів і навіть батьків. Це однією проблемою залишається відсутність програм, підручників, кваліфікованих учителів, хоча в цьому процесі простежуються позитивні зрушення: організоване післядипломне навчання для вчителів при Гданському університеті, видаються абетки кашубської мови. Чи вдасться таким чином зберегти кашубську мову живою, говорити ще рано. Хоча в світі існують позитивні приклади такої освітньої політики, наприклад в Україні, де в багатьох російськомовних родинах діти розмовляють виключно українською, до якої вони звикли за роки навчання в дошкільних закладах та школах.

Сучасні польські дослідники докладають чимало зусиль, щоб з'ясувати кількість осіб, які ідентифікують себе з кашубами. Першим спробував «порахувати» кашубів етнограф Марек Лятошек у другій половині 80-х років XX ст. З його досліджень випливало, що в той час на Гданському Помор'ї жило приблизно 332 тис. кашубів і понад 184 тис. осіб, які назвали себе «напівкашубами» (люди, що не

володіли кашубською мовою, або зі змішаних сімей). 300 тисяч із них розмовляло кашубською мовою. Майже такі самі дані отримав Ян Мордавський під час своїх досліджень у 1997–2004 роках по всіх територіях, що заселяють кашуби¹¹. Однак кількість кашубів у працях різних дослідників коливається від 50 до 500 тис. осіб.

За даними останнього перепису населення Польщі, який проводили 2002 року, лише 5 тис. 100 осіб на запитання про національність назвали себе кашубами. Деякі дослідники пояснюють це тим, що в декларації не можна було вибрати подвійної національності (більшість кашубів визнають себе поляками за громадянством, а кашубами за етнічною приналежністю, тобто вважають себе одночасно і поляками, і кашубами, та саме це дає підстави деяким польським дослідникам розглядати кашубів як етнічну групу польського народу. З другого боку, існує думка про те, що кашуби є окремою етнічною групою). Парадоксом, однак, є те, що 52, 6 тис. осіб задекларували своєю рідною мовою кашубську.

Оцінюючи чисельність цієї етнічної групи, треба враховувати також тих кашубів, що живуть по різних закутках світу: їх масова міграція до США, Канади, Німеччини має більш ніж 150-літню історію. Тепер кашубські емігранти переживають своєрідний етнічний ренесанс, шукаючи свої родинні та етнічні контакти з рідним краєм. Тому дуже правдивими є слова Хероніма Яроша Дердовського, який ще 100 років тому написав: «Nigdzie ju na świecie nie znajdziesz kątka, gdzie be ro nos Kaszëbach nie bëła pamiątka» («Ніде у світі не знайдеш закутку, де б після нас, кашубів, не залишилося сліду»)¹².

Незважаючи на довгу насильницьку германізацію чи полонізацію, кашуби змогли зберегти свою культуру. Створено організацію, яка піклується збереженням самобутності і традицій кашубів — Кашубсько-померанський союз. Кожного року 19 березня, коли в письмових джерелах уперше згадується назва «Кашу-

би», на Помор'ї святкують День єднання всіх кашубів. Написано Гімн кашубів.

Засновано безліч музеїв та скансенів, розміщених переважно в кашубських селах, найбільші з них — Кашубський етнографічний парк (Kaszubski Park Etnograficzny) у с. Вдзидзе Кішевське та Музей словінського села (Muzeum Wsi Słowińskiej) у с. Клюки, Кашубський музей (Muzeum Kaszubskie) у Картузах. Відкрито також Музей кашубської кераміки (Muzeum Ceramiki Kaszubskiej) у Хмельні, Музей риболовства (Muzeum Rybołówstwa) і Музей національного гімну в Бендоміне (автор гімну Юзеф Вибіцький походив із відомої кашубської шляхетської родини і народився в самому серці Кашуб — у Сікожині під Вежицон) тощо.

Кашубський етнографічний парк — перший у Польщі музей просто неба — було засновано подружжям Теодорою та Ізидором Гульговськими 1906 року. Ізидор Гульговський, відомий на той час колекціонер, цікавився етнографією кашубів і був автором низки наукових праць на цю тему. Історія музею розпочалася тоді, коли родина Гульговських викупила в місцевого господаря хату XVIII ст. Саме в ній з-під рук колекціонерів відродилося дуже популярне колись серед кашубів мистецтво плетіння з кореня сосни, гаптування, розпис на склі, меблярство з візерунками в народному стилі тощо. У 1932 році пожежа повністю зруйнувала музей, проте вже овдовіла Ізидора змогла відновити його майже за чотири роки. У 1948 році жінка передала халупу з усім начинням, традиційним для жителів кашубських сіл, у власність держави. Згодом на територію скансену, де, згідно із заповітом, поховано його засновників, поетапно перенесли з різних регіонів різноманітні кашубські споруди. Сьогодні 100-літній музей охоплює 22 гектари землі і налічує понад 45 об'єктів, зокрема сільські хати, двори, школа, кузня, вітряки, костел, господарські споруди тощо, що свідчить про багатство і різноманітність сільського будівництва в XVII–XX ст.¹³

Особливо пишається кашубська інтелігенція Музеєм кашубсько-поморського письменництва й музики в м. Вейхерово, відкритого в 1968 році завдяки майже 40-літнім зусиллям ініціативної групи. В архівах музею зберігається творча спадщина відомих кашубських і поморських письменників, музикантів, політичних діячів тощо. Зокрема, там зберігається архів одного з найвизначніших творців кашубської літератури Олександра Майковського, який передала до ще неіснуючого музею його сестра Францішка. Більшість матеріалів походить із Кашубсько-Поморського музею м. Сопот, закритого в роки Першої світової війни. У музеї є величезна бібліотека, де зберігаються стародруки, збір регіональної преси, картографічні матеріали. Щороку в його стінах видаються наукові збірки, проводяться наукові конференції, а також організуються вистави.

¹Lorentz F. Geschichte der Kaschuben. – Berlin, 1926.

²Majkowski A. Historia Kaszubów. – Gdynia, 1938.

³Labuda Gerard. Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. – Gdańsk, 2006. – Т. 1: czasy średniowieczne.

⁴Там само. – S. 40.

⁵Там само. – S. 39.

⁶Obracht-Prondzyński C. Kaszubi dzisiaj: kultura-język-tożsamość. – Gdańsk, 2007. – S. 5.

⁷Там само. – S. 9.

Після падіння комуністичного режиму в Польщі спостерігається поглиблення інтересу до історії, етнографії та етнічної самосвідомості кашубів. Ця проблематика є об'єктом дослідження Інституту історії Помор'я Польської академії наук у м. Познань і Кашубського інституту в м. Гданськ, створеного в 1996 році. Інститут займається дослідженням кашубського суспільства, його минулим і сучасним, економічними, суспільними та екологічними проблемами. Завдання Інституту – інтеграція розпорошеного по всій території Польщі кашубсько-поморського наукового осередку, встановлення міжнародних контактів задля поглиблення зацікавленості іноземних дослідників у вивченні даної проблематики.

На початку ХХІ ст. історія дає кашубам шанс повернутись із небуття.

⁸<http://www.kaszuby.org/>

⁹Там само. – S. 19

¹⁰http://pl.wikipedia.org/wiki/Literatura_kaszubska - 28k

¹¹Mordawski J. Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku. – Gdańsk, 2005. – S. 41–44.

¹²Obracht-Prondzyński C. Kaszubi dzisiaj: kultura-język-tożsamość. – Gdańsk, 2007. – S. 11.

¹³muzeum@muzeum-wdzydze.gda.pl

The author considers the problems relating to investigation of the lifestyle of Kashubs – an ethnographic group of the Slavic nations, which preserves its material and spiritual culture's originality and realises the necessity of conservation of the traditions.